

ECATERINA PLEȘCA

Institutul de Filologie
(Chișinău)

CERCETAREA CUVINTELOR
CU ETIMOLOGIE NECUNOSCUTĂ:
ROM. *SMIDĂ* CU SEMNIFICAȚIILE
„GRINDINĂ” ȘI „FULGER” (II)

Abstract. From the perspective of establishing the etymology, the author of the paper attempts to examine the first mentions of the homonymous element *smida* „hail”, „lightning” an obsolete word, with unknown etymology in Romanian. It is an analysis of this word and the author seeks to draw new meanings of this word. There are established relationships with the celestial sacredness, an element that approaches *smida* „hail”, „lightning” to the other element *smida* „thicket in the forest, woodland, forest” previously addressed by us.

Keywords: etymology, homonymous element, medieval manuscript, psalm, mythological view, celestial origin etc.

Din capul locului vă informăm că prezentul trebuie considerat o continuare a articolului „Contribuții la cercetarea cuvintelor cu etimologie necunoscută: rom. *smidă*” apărut în revista *Philologia* [1, p. 119-137], articol în care ne-am referit doar la elementul omonim cu semnificația de bază „desiș în pădure...” al cuvântului românesc *smidă*.

1.1. Așa cum am precizat în articolul anterior, în limba română contemporană omonimul *smidă* este un termen cu înțelesuri ce țin de grupuri lexico-semantice diferite: cel al fenomenelor atmosferice – *smidă*¹ „grindină”, „fulger” și cel al lumii vegetale – *smidă*² ce are ca primă semnificație „desiș în pădure format din tufișuri de măracini, de zmeură, de mure etc. care cresc printre copaci doborâți de furtuni, arși de trăsnete ori tăiați și care constituie un loc greu de pătruns” (DLR) sau, așa cum am demonstrat, „pădure, pădurice (sacră)” [ibidem].

Potrivit ipotezei noastre de lucru, vom admite că altădată cuvântul *smidă* a fost unul polisemantic, constituit ca omonim prin divergență semantică apărută ca urmare a pierderii în timp a legăturii dintre semnificațiile sale. Altfel spus, în cazul cuvântului polisemantic *smidă* a avut loc transformarea unuia dintre sensurile sale lexicale în cuvânt de sine stătător. Așa cum vom încerca să demonstrăm, la originea lor aceste două elemente omonime sunt legate prin încărcătura sacră pe care o dețineau realii pe care le desemnează ca atingătoare și purtătoare a sacralității celeste.

E de presupus că altădată, până la creștinare, elementele omonime în discuție alcătuiau un cuvânt polisemantic cu semnificații derivate, determinate de factori extralingvistici, care desemnau realii/ obiecte ce contactau sfera sacralului din lumea celestă (apropiate între ele prin sacralitate). Se știe că pentru omul arhaic conta nu atât forma sau conținutul material al realiilor, cât rostul lor în viața de zi cu zi și relațiile acestora

cu divinitatea și sacrul, de unde decurge rolul lor purificator și protector. Creștinismul a făcut ca odată cu zeii și cultele lor păgâne să se șteargă din conștiința generațiilor de autohtoni și relațiile realiilor noastre cu sacrul celest, drept urmare s-au șters și relațiile dintre cuvintele desemnatoare. De acest proces trebuie legate și lipsa transparenței lexicale în ce privește elementele omonime desemnatoare a grindinei și fulgerului, examinate de noi.

În opinia noastră, schimbările de valori în societățile care s-au perindat de la o epocă la alta au făcut ca omul modern să nu mai perceapă legătura primară dintre ele: or, în viziunea lui, elementele omonime ale cuvântului românesc în cauză desemnează realii absolut diferite. E adevărat că în planul semanticii sincronice între aceste elemente omonime nu pot fi construite punți de legătură. Alta este însă situația, dacă vom ține cont de experiența lor istorică, pornind de la cunoașterea exactă a realiei în timp și rolul ei în viața omului din vremurile cele mai vechi. Deci, în plan diacronic se întrevăd perspective în interpretarea lor.

Așadar, punctul nostru de vedere este următorul: ca urmare a schimbului de valori în societățile precreștină și creștină semnificațiile cuvântului omonim *smidă* s-au îndepărtat în timp pierzându-se relațiile dintre ele, încât astăzi nu le mai percepem. În acest fel s-ar explica și nesiguranța exprimată de Al. Ciorănescu în privința identității lor [3, p. 724].

1.2. Dacă condiția absolută în stabilirea unei etimologii este cunoașterea exactă a realiei și a experienței ei, atunci ne revine obligația să cunoaștem bine contextul socio-cultural în care aceasta a apărut și s-a menținut, date etnoistorice, date lingvistice etc. despre ea. Faptul este valabil și pentru cercetarea noastră.

În opinia noastră, dintre cele câteva soluții etimologice înaintate pentru omonimele examinate, cea propusă de A. Cihac din sl. *sviteti* „a scăpăra, a fulgera” (Cihac A. de, *Dictionnaire d'etymologie dacoromaine. II. Elementes slaves, magyars, turcs, grecs modernes et albanais*. Frankfurt, 1879, XXIV, p. 338, citat după A. Ciorănescu), chiar dacă nu satisface, sub aspect semantic pare a fi una sugestivă prin apropierea elementelor omonime nu de forma termenului slav *sviteti*, ci de semnificațiile lui „a scăpăra, a fulgera” alături de interpretarea „pădure incendiată de trăsnet”, lăsând să se întrevadă relații semantice între elementele omonime ale cuvântului în discuție ca reflectând anumite realități extralingvistice aflate în conexiune. E de presupus că Cihac, chiar dacă nu a găsit explicația, a intuit o anume legătură între elementele omonime în discuție, fapt ce trebuie remarcat.

Cu referire la omonime e de menționat faptul că în cazul lor factorul timp este mult mai important decât în cazul constituirii altor categorii lexicale, deoarece formarea omonimelor reprezintă în sine un proces de lungă durată, iar schimbările de sens reflectate de omonime sunt uneori de profunzimi nebănuite [2, p. 448-452].

2.1.0. Potrivit DLR, în limba română contemporană elementul omonim *smidă* cu semnificațiile „grindină”, „fulger” este calificat unul învechit cu etimologie necunoscută. Chiar dacă fenomenele celeste desemnate prin termenul *smidă* ne sunt bine cunoscute,

pentru cunoașterea lor exactă, considerăm necesar să le prezentăm definițiile curente. Astfel noțiunea de „grindină” este explicată de DEX prin „Precipitație atmosferică alcătuită din particule de gheață având forma unor pietricele; piatră”, iar noțiunea de „fulger” DEX-ul o explică prin „Fenomen atmosferic care constă într-o descărcare electrică luminoasă produsă între doi nori sau în interiorul unui nor”. E de precizat că *fulgerul* are unele afinități cu *trăsnetul*: „Descărcare electrică, însoțită de o lumină vie și de un zgomot puternic care are loc între doi nori sau între un nor și pământ sau obiecte de pe pământ” (DEX).

Potrivit explicațiilor aduse supra vom observa că *grindina* și *fulgerul* sunt două fenomene atmosferice diferite: *grindina* reprezintă o materie solidă, alcătuită din bucăți de dimensiuni mici („boabe”) de gheață, la căderea cărora se întunecă în jur (dată fiind densitatea lor mare). Iar *fulgerul*, dimpotrivă, reprezintă niște dungi/ săgeți de lumină puternică („de foc”) de scurtă durată pe cerul înnourat, deseori însoțit de *tunet*. La rândul lor, ele însoțesc un alt fenomen atmosferic – *ploaia*, adică sunt fenomene atmosferice complementare ploii, fiecare dintre ele avându-și locul și rolul său în dezlănțuirea intemperiei din atmosferă. Aici vom constata că nu trăsăturile lor fizice au putut servi la desemnarea lor prin unul și același termen. Manifestându-se ca fenomene atmosferice de *origine celestă* cu funcție purificatoare, acestea, potrivit concepției mitologice a strămoșilor noștri, au o încărcătură sacră. Considerăm că anume această concepție se află la baza motivației numelui lor. Doar astfel s-ar explica desemnarea prin cuvântul *smidă* a realiilor *grindină* și *fulger*, dar și *pădure*, *pădurice* („desiș în pădure format din tufișuri de mărăcini, de zmeură, de mure etc. care cresc printre copaci doborâți de furtuni, arși de trăsnete ori tăiați și care constituie un loc greu de pătruns” (DLR), firește, în urma evoluției și a transferului semantic [1, p. 119-137].

2.1.1. Date însemnate în vederea demonstrării ipotezei noastre pentru cercetarea noastră ne poate furniza examinarea materialului lexical referitor la elementul omonim *smidă*. Datele respective ar trebui să completeze, dar și să confirme atât cunoștințele noastre despre termenul *smidă*, cât și despre realiile desemnate de el.

Dată fiind calificarea elementului omonim *smidă* cu semnificațiile „grindină” și „fulger” drept unul învechit, vom da prioritate materialului lexical din surse și izvoare vechi. Avem în vedere, întâi de toate, primele atestări ale cuvântului în discuție, dar și realitatea extralingvistică pe care acestea o acopereau prin realiile desemnate în societatea din perioada istorică respectivă. În cazul nostru ar conta, în primul rând, aspectul semantic al termenului și relațiile lui cu realia.

2.1.2. Primele atestări ale elementului omonim *smidă* cu semnificația „grindină” o avem din epoca medievală. Cea mai veche, se pare, o aflăm în secolul al XVI-lea la cronicarul Grigore Ureche, apoi în secolul al XVII-lea îl întâlnim în *Psaltirea pe versuri tocmită* și în *Viața și petriaceria sfinților* ale distinsului cărturar și mitropolit Dosoftei, precum și în *Biblia de la București*, iar în secolul al XVIII-lea în *Istoria ieroglică* a scriitorului-savant Dimitrie Cantemir ș.a.

Pentru o interpretare adecvată a elementului omonim învechit cu etimologie necunoscută *smidă* cu semnificațiile „grindină” și „fulger” din limba română ne propunem, întâi de toate, să-i examinăm semnificațiile sale în raport cu uzul în atestările din izvoarele medievale enumerate supra.

În *Letopisețul Țării Moldovei* a cronicarului moldovean Grigore Ureche avem atestarea: „Pre multe locuri au căzut smidă (peatră)...” [4, Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*. I 203/26, citat după DLR, vol. VIII, partea a 2-a, litera P (pe – pînar), București 1974, p. 524]. E de precizat că explicația dintre paranteze (peatră) este adusă chiar de autor. Atestarea dată confirmă faptul că în Moldova din secolul al XVI-lea *piatra* ca varietate de precipitație atmosferică era desemnată prin termenul *smidă*. În planul uzului termenilor vizați confrunțați următorul exemplu de la Nicolae Costin: „Și piatră pe multe locuri au căzut” (N. Costin. I, 560; citat după DLR vol. VIII, partea a 2-a, p. 524). Termenul *piatră* desemnând o varietate de precipitații atmosferice este întâlnit și astăzi în limba română vorbită în spațiul românesc. Alte câteva atestări le avem din secolul al XVII-lea, anume la Mitropolitul Dosoftei în *Psaltirea pre versuri tocmită* (1672), în *Viața și petriaceria sfinților* (1682-1686), precum și în *Biblia de la București* (1688).

Respectând ordinea cronologică, vom examina mai întâi atestările cuvântului în *Psaltirea pre versuri tocmită*. Aici considerăm necesar să amintim că lucrarea de față este o traducere liberă a psalmilor lui David după o tălmăcire anterioară din limba slavă făcută în proză tot de Mitropolitul Dosoftei.

Întrucât originalul după care a fost făcută traducerea nu ne este cunoscut, vom examina pasajele ce conțin termenul *smidă* din psalmii 104, 148, 17 și 28 prin compararea lor cu pasajele corespunzătoare din alte două traduceri ale psalmilor în slavă. Astfel vom prezenta fragmente din *Psaltirile* aflate cândva în cultul ortodox, înlocuind originalul cu manuscrisul mediobulgar târziu *Psaltirea lui Norov* din anii '30-'40 ai secolului al XIV-lea (*Норовская псалтырь*. Среднеболгарская рукопись XIV века, София 1989), ca cea mai timpurie fixare a psalmilor în manuscrisele slave (a *Psaltirii*) dintre cele cunoscute până în prezent. Manuscrisul a apărut înainte de corectarea textelor psalmice/biblice (ce consta în urmarea întocmai a textului grecesc) pe timpul lui Eftimie din Târnova [5, p. 7]. Apoi vom aduce versetele corespunzătoare din psalmii respectivi dintr-o *Psaltire* din I jumătate a secolului al XVI-lea aflată în Arhiva Națională a RM (fond 2119, inventar nr. 2, dosar nr. 7) la fel în limba slavă, oficializată în cultul ortodox în spațiul nostru. Mai apoi, ca traducere în proză în limba română, vom prezenta versetele din psalmii respectivi din *Psaltirea prorocului și împăratului David* din 1829, retipărită în 1833 (fondul de carte rară a Bibliotecii AȘM), apărută în limba română la 1817 la tipografia Universității Ungariei. Cum bine se știe, textele *Psaltirii* oficializate în cultul ortodox nu se cade să conțină divergențe în raport cu originalul grecesc, decât deosebiri ce țin de lexic, formarea cuvintelor, sintaxă, de redacție a textului psalmic/ biblic.

Așa dar, ordinea prezentării fragmentelor de text ce ne interesează va fi următoarea: mai întâi se vor da cele din *Psaltirile* în limba slavă (limba din care s-au făcut

traducerile în româna veche), apoi traducerea românească în proză, după care vor urma fragmentele ce conțin termenul *smidă* din *Psaltirea* lui Dosoftei. Mai apoi, la fel spre comparație, vom aduce și pasajele corespunzătoare din *Psaltirea în versuri* a ardeleanului Teodor Corbea, compusă foarte probabil între 1700-1710 în Țara Muntenească. E cazul să constatăm că ultima apare cu aproximativ 40 de ani mai târziu decât cea alcătuită de Dosoftei, însă pe timpul lui D. Cantemir.

Vă mai informăm că, din lipsă de fonturi cu semne diacritice pentru limba slavă veche majoritatea cuvintelor abreviate (sub tildă) le prezentăm în forma lor firească.

Psalmul 104.

Psaltirea lui Norov: Положи дѣжда ихъ градѣ. огн' попалѣжщѣ въ земан ихъ [5, ps. 104/ 32, p. 553]. // *Psaltire*, sec. XVI: Положи дѣжда ихъ градѣ, огнѣ попалѣжщѣ въ земан ихъ [6, p. 124].

Psaltirea prorocului și împăratului David: ꙗкоже плоиле лѡр grindинѣ, фок арзѣдѣ ꙗ пѣмѣнтѣл лѡр [7, ps. 104].

La Dosoftei: Ploaia, smida le-au împlut și focul, // De-au țara ars ș-au bătut cu totul... Smochinii toți ce făcea roadă // Smida strică, și tot pom de coadă // Trimisă lăcustă și omidă // De mâncară ce-au rămas de smidă, ... [8, ps.104, vers. 92-93, p. 250].

La Corbea: Și au pus ploile lor, grindină sau piatră / Toate țarinile lor istov să le bată; / Pus-au în pământul lor foc aprins să arză / Orce să va întâmpla într-însul să cază; [9, ps. 104, vs. 89-92, p. 352].

Din pasajul respectiv observăm că termenul градѣ „grindină” din textele slave în *Psaltirea prorocului și împăratului David* în limba română este tradus prin termenul *grindină*, Dosoftei îl traduce prin termenul *smidă*, iar Corbea prin „grindină sau piatră”.

Psalmul 148.

Psaltirea lui Norov: хвалитѣ га [господа] ѿ земл. зѣмиеве и въсѣ бездны. огнѣ градѣ снѣгѣ голотѣ, дхѣ [доухѣ] боурень ꙗже творѣтъ слово его [5, ps. 148/ 7-8, p. 693]. // *Psaltire*, sec. XVI: хвалитѣ га [господа] ѿ земл. зѣмиеве и въсѣ бездны • огнѣ. градѣ. снѣг. голотѣ. и доух боурень • творѣща слово его [6, p. 168-169].

Psaltirea prorocului și împăratului David: Лѡдаѣи пре Домнѣл де пре пѣмѣнтѣ бѣлаѣрѣи ши тоатѣ аджѣкѣрилѣ. Фокѣл, grindина, зѣпада, гѣлца, дѣхѣл чел де вифор, чѣлѣ че фак кѣвѣнтѣл лѣи. [7, ps. 148].

La Dosoftei: Lăudați pre Domnul, toți bălauri/ De pre pământ și zmei de prin gauri./ Lăudați-l, fulgere și focuri./ Și smida ce cade-n toate locuri./ Omeții și ghețile, și vântul./ De turbură și-i face cuvântul,.. [8, ps. 148/21-24, p. 345].

La Corbea: Voi, bălaurii pre pământ/ Lăudați pre Domnul cu glas svânt./ Și, adâncurile, voi toate./ Îi înălțați hvale mari foarte./ Focul, grindinea, cu omătul/ Slăviți-i și-i măriți portul/ Ghiața și duhul cel viforât./ Cari fac cuvântul lui poruncit; [9, ps. 148/ 27-34, p. 445].

În versetele din psalmul 148 traducerea slavului градѣ este similară celei din psalmul precedent: în traducerea românească în proză avem termenul *grindina*,

la Corbea *grindinea*, iar la Dosoftei avem termenul *smidă*. Deci pentru desemnarea fenomenului atmosferic dat doar Dosoftei folosește termenul *smidă* la fel ca moldoveanul Gr. Ureche în secol al XVI-lea.

Cât privește uzul românescului *smidă*, dar și traducerea făcută de Dosoftei, pentru cercetarea noastră prezintă interes următorul fragment din psalmul 17:

Psaltirea lui Norov: Ѡ ѡБЛИСТАНИА ПРѢД НИМЪ ѡБЛАЦИ ПРОВОШЖ. ГРАДЪ И АГЛІЕ ѡГННО [5, ps.17, p. 274]. // *Psaltire*, sec. XVI: Ѡ ѡБЛИСТАНИА ПРѢД НИМЪ ѡБЛАЦЪ ПРОВОШЖ. ГРАДИ. И АГЛІЕ ѡГННО. И ВЪЗГРѢМЪ СЪ НЕВЕСЕ ГЪ [ГОСПОДЪ] [6, p. 20].

Psaltirea prorocului și împăratului David: ДнтрѸ стрѣльчире ѡнанитѣ лѡй норій аѸ трекѸт, grindинѣ ши кѣрвѸннїи дѣ фок [7, ps. 17].

Biblia de la București: De lucirea înaintea lui norii au trecut, *smidă* și cărbune de foc [ps. 14 [17], vs. 14; citat după Corbea, nota 39, p. 169].

La Dosoftei: Și pre dinainte-ț nuorii fac cale.// Cu ploaie aprinsă curând ca o vale [= curgând ca un râu].// Piatră cu jeratec, cu foc împreună.// Cu multă tărie Domnul din ceri tună [8, ps. 17/ 33-36, p. 31].

La Corbea: Și dintru strălucire// Înainte-i cu știre// Nor, grindine de foc, cărbuni// Au trecut ca cu cununi// Domnul din ceri au tunat... [9, ps. 17, vs. 59-63, p. 169].

Vom observa faptul că în aceste versete din psalmul 17 slavul *градъ* din sintagma *градъ и агліе агнно: grindинѣ ши кѣрвѸннїи дѣ фок*, doar în *Biblia de la București* este tradus prin *smidă: smidă și cărbune de foc*. Corbea îl traduce prin *grindine de foc, cărbuni*; pe când Dosoftei în cazul dat face uz de perifrază: *Cu ploaie aprinsă curând ca o vale. Piatră cu jeratec, cu foc împreună*.

E de remarcat că doar *Biblia de la București*, la baza căreia se află traducerea lui Nicolae Milescu Spătarul redactată de Dosoftei, înregistrează termenul *smidă* pentru traducerea termenului slav *ãdããú*, termen de care în versetul respectiv din psalmul 17 Dosoftei nu mai face uz.

Considerăm că Dosoftei folosește aici perifraza pentru a reda puterea nelimitată a Domnului și încărcătura sacră a tabloului de o intensitate maximă a intemperiei dezlănțuite, tot de puterea lui Dumnezeu, tablou pe care nu doar îl apropie de fenomenul real, adecvat ploii cu grindină, dar îl redă deosebit de plastic. Astfel, sub lumina dezlănțuită de fulgere, grindina la poetul Dosoftei devine „ploaie aprinsă”, iar „cărbunii de foc” – „Piatră cu jeratec, cu foc împreună”. Or, grindina în strălucirea fulgerului creează impresia de jeratec care în lumina descărcărilor electrice capătă o strălucire orbitoare „de foc”, iar ploaia „cea aprinsă” curge „ca o vale...”

E de observat că Dosoftei denumește elementele intemperiei atmosferice descrise (pentru care era de așteptat termenul *smidă*) cu numele lor firești, aflate în uz – *ploaie* și *piatră*, iar în cadrul acestei dezlănțuirii atmosferice *ploaia* este *aprinsă* de fulgere și trăsnete, iar *piatra* e cu *jeratec, cu foc împreună*...

În versetele respective Dosoftei cuprinde în dezlănțuire toate fenomenele complementare ploii cu grindină, plus imaginile pe care acestea le lasă ochilor noștri, spre deosebire de versetele din psalmii examinați anterior, unde el se referă la grindină ca fenomen atmosferic, fără a încerca să o descrie.

În același context mai aducem un alt exemplu de uz din psalmul 28, în care textul slav nu amintește nimic despre realia noastră, însă Dosoftei, ca un bun cunoscător al textelor sacre, o folosește denumind-o prin termenul *smidă*, cf.:

Psaltirea lui Norov: ГЛАСЪ ГНЪ [ГОСПОДНЪ] НА ВОДАХЪ. БЪ [БОГЪ] СЛАВЫ ВЪЗГРЪМЪ, ГЪ [ГОСПОДЪ] НА ВОДАХЪ МНОГАХЪ. [5, ps. 28/3, p. 304]; // *Psaltire*, sec. XVI: ГЛАСЪ ГОСПОДНЪ НА ВДАХЪ. БГЪ [БОГЪ] СЛАВЪ ВЪЗГРЪМЪ. ГДЪ [ГОСПОДЪ] НА ВДАХЪ МНГАХЪ. [6, p. 33].

Psaltirea prorocului și împăratului David: ГЛАСЪА ДОМНЪАВЪИ ПРЕСТЕ АПЕ: ДЪМНЕЗЕА СЛАВЕИ АЪ ТЪНАТ: ДОМНЪА ПРЕСТЕ АПЕ МЪАТЕ. ГЛАСЪА ДОМНЪАВЪИ АНТЪА ТЪРАЕ: [7, ps. 28].

La Dosoftei: Glasul Domnului toarnă cu smidă-n pohoaiie / Și tună-ntr-ape multe cu fulgere-n ploaie. [8, ps. 28, p. 64].

La Corbea: Glasul Domnului iaste / Peste ape cu veaste, / Dumnezăul mărireii, al slavei ș-al tăriei / Preste multe au tunat / Ape ca un împărat [9, ps. 28/ 13-18, p. 191].

Pentru înțelegerea corectă a pasajului dat vom apela la comentariile textelor sacre, în care se susține că în psalmul 28 cuvântul „ape” semnifică „popoarele”.

Dosoftei însă, lărgind și intensificând forța cuvântului ce semnifică puterea divină, sesizată și prin uzul în slavă a lui ВЪЗГРЪМЪ : АЪ ТЪНАТ, folosește și termenii *smidă*, *fulgere*, *ploaie* ce desemnează fenomenele atmosferice complementare tunetului. În felul acesta el creează atmosfera de forță supremă prin care puterea cuvântului lui Dumnezeu asupra popoarelor lumii este de neînvinc. La el „Glasul Domnului” mai întâi „toarnă cu smidă-n pohoaiie”, adică „toarnă” cuvinte asemeni ploii cu grindină în popoare, în text – în puhoaiie ca „mulțime de oameni”, de înțeles necreștini, năvălitori străini, inclusiv străini de cuvântul lui Dumnezeu (?). Or, în limba română cuvântul *puhoi* semnifică „cantitate enormă de apă care curge cu repeziciune și forță; apă curgătoare umflată de ploi, care se revarsă cu forță”, iar cu sens figurat „mulțime mare de oameni sau de alte ființe, care se deplasează năvalnic în aceeași direcție” (DEX). E de remarcat faptul că poetul, în concordanță cu comentariile textelor psalmice, a găsit cuvântul *puhoaiie* drept cel potrivit pentru acest pasaj, dat fiind că semnificațiile lui acoperă atât sensul direct de „ape”, cât și cel subînțeles de „popoare” din textul psalmic. Lucru, așa cum ni-l sugerează uzul, cunoscut de Dosoftei.

E limpede că uzul cuvântului *smidă* din psalmul 28, dar și cel din psalmul 17 face clară posibilitatea transferului termenului de la *grindină* la *fulger* – ambele fiind „viețuitoare” celeste ca purtând încărcătură sacră, purificatoare; ambele fenomene înrudite cu ploaia.

E de observat că Dosoftei are o cunoaștere exactă a termenului *smidă*. Faptul este confirmat și de uzul lui în „Viața și petriaceria sfinților”: *Să porniră din ceriu... fulgere și tunete și smidă, atâta cât strânsă focul* [10, Dosoftei, v.s, octombrie 85¹/27, după DLR]. Atestarea dată, în viziunea noastră, vine să confirme înțelesul de „ploaie cu piatră/ grindină” și nu doar de „piatră”, ca element complementar ploii, lucru

demonstrat, așa cum am arătat supra, chiar de Dosoftei. În acest sens confrunțați psalmul al XVII-lea, unde folosește plastic ambele elemente ale fenomenului atmosferic *smidă*: „ploaie aprinsă curând ca o vale [ca un râu]” și „piatră cu jeratec, cu foc împreună”... Din câte se știe, grindina nu cade fără ploaie, adică pe pământul uscat, deci, fenomenele atmosferice în discuție nu pot fi separate.

Din fragmentele date observăm că la Dosoftei cuvântul *smidă* are sensul de „ploaie cu piatră/ cu grindină”, nu doar de „grindină”, numită de el și „piatră”, la fel cum este denumită și astăzi în graiul viu moldovenesc.

Și pe scurt. Fiind un cărturar de seamă și un bun cunoscător al textelor religioase e limpede că în timpul traducerii Dosoftei s-a ciocnit de lipsa unei terminologii a textelor religioase în limba română, a instrumentariului necesar unei traduceri pe măsură. E de presupus forța de pătrundere a textelor religioase, pe care o posedă cu certitudine cărturarul nostru, i-a descoperit lipsa isodinamiei între termenii parte la traducere. Faptul i-a impus lui Dosoftei versificarea psalmilor, inclusiv din considerentul atingerii isodinamiei în traducere, urmărind tendința de a aduce prin forța cuvintelor adevărul deplin, primordial din lucrarea originală. Din aceleași motive Dosoftei recurge la dedublare prin perifrază, inclusiv la traducerea versetelor respective din psalmul 17: *ploaie aprinsă!* *Piatră cu jeratec, cu foc împreună*, pentru care confrunțați textul din slavă: **ГРЯДЪ И АГЛІЕ ОГНЬНО** : rom. *smidă și cărbune de foc (Biblia de la București)*.

Punctul nostru de vedere în această chestiune este în deplin acord cu afirmațiile sale din comentariile la traducerea psalmilor, din care este clar că marele cărturar al timpului său și cuviosul mitropolit a simțit lipsa în limba română a instrumentariului necesar pentru traducerea textelor sacre, iar singura posibilitate de a reda valențele originalului era versificarea psalmilor, mai cu seamă dacă e să ținem cont de caracteristicile lor în ebraică. E bine știut că limbajul poetic poate cuceri culmi nebănuite și se poate apropia, cel puțin prin trăirea pe care o degajă, de valori similare sau apropiate celor trăite de autorul textului original. Cum bine se știe, forța artistică a cuvântului în limbajul poetic este alta decât în proză. Fenomenul a fost utilizat de Dosoftei pentru a atinge forța cuvintelor din limba originalului (sic!). Faptul dat ne permite să vorbim despre filologul Dosoftei.

Din punctul nostru de vedere, cercetarea traducerilor lui Dosoftei din perspectiva fenomenului isodinamiei constituie un subiect aparte (un imperativ!) care i-ar reda adevărata valoare nedreptățitului poet și traducător, precum și scrierilor sale, ne referim în primul rând la *Psaltirea pre versuri tocmită*.

Opera lui Dimitrie Cantemir ne oferă o atestare, după noi, foarte însemnată pentru reconstrucția semantică a rom. *smidă* „grindină”, „fulger”, cf.: *Din ceriu fulgere, din nuări smidă și piatră, în aer focul cu apa să amesteca* [11. D. Cantemir, *Istoria Ieroglifică*, I, v.r., p. 225, citat după DLR, p. 1114]. În acest fragment cuvântul *smidă* apare alături de *piatră* ca părți omogene. Atât *smida* cât și *piatra* cad din „nuori”, zice savantul Cantemir. Cum bine se știe, din nori cade doar ploaia și grindina/ piatra, preci-

pițaii formate din particule de apă sub formă lichidă și respectiv sub formă solidă (a se vedea mai sus explicația adusă din DEX pentru cuvântul „grindină”). „Particulele de gheață” (DEX), la rândul lor, reprezintă stropii de apă transformați, în anumite condiții atmosferice, în bucățele/ boabe mici de gheață. Cum s-a precizat anterior, grindina, fiind un fenomen meteorologic complementar ploii, nu cade fără ploaie. În acest sens aducem expresia foarte răspândită în limba română vorbită „ploaie cu piatră” alături e expresiile „ploaie cu grindină” sau „plouă cu grindină”, ultimele două nu le-am întâlnit în zona noastră și nu le-am auzit nici odată, decât de la persoane bine școlite. Fapt deloc întâmplător, așa cum vom arăta mai jos.

Dacă prin cuvântul *piatră* savantul Cantemir are în vedere și desemnează *grindina* (date fiind trăsăturile lor comune), atunci apare întrebarea, ce are el în vedere/ desemnează prin cuvântul *smidă*?

E de remarcat faptul că fragmentul citat este alcătuit din două propoziții în care consecutivitatea locului desfășurării acțiunii apare într-o ordine firească: „din ceriu” → „în aer”, cu un anume grad de opoziție: *Din ceriu fulgere, din nuări smidă și piatră* (1), *în aer focul cu apa să amesteca* (2). Analiza relațională a acestui pasaj ar impune următoarea deducție: prin cuvântul *smidă* Cantemir denuște *ploaia* (sic!). Savantul Cantemir nu a putut greși. Or, apei din ultima propoziție îi poate corespunde doar *smida* din cea de-a doua: în aer *focul cu apa* să amesteca, adică se amestecă *focul fulgerelor* din cer cu *apa smidei* din aer, căci *piatra* va trebui să ajungă la pământ tot piatră ca s-o percepem ca atare (*piatră-grindină*); or *piatra din nori* nu putea fi în aer decât *piatră(!)*, deoarece la altitudine temperaturile sunt mai joase decât la suprafața pământului.

Prin urmare, în exemplul citat din opera lui Cantemir cuvântul *smidă* are semnificația „ploaie”. Dacă ar avea semnificația de „ploaie cu piatră/ grindină” ca la Dosoftei, atunci cuvântul *piatră* nu putea să urmeze imediat după *smidă*, ca parte omogenă.

După noi semnificația „ploaie” a termenului *smidă* trebuie să fie una foarte veche, poate chiar primară. Ea apare în deplină concordanță cu ipoteza noastră bazată pe originea lor celestă comună, adică originea sacră a fenomenelor atmosferice menționate, fapt care a motivat transferul.

Punctul nostru de vedere, dacă datele pe care le prezentăm sunt corecte, e susținut de corespondentul baltic, anume verbul din letonă *smidzināt* „a cerne, a bura, a burnița, a picura (despre ploaie)”. Deosebiriile semantice ce le atestăm între corespondentele date țin de tipurile de precipitații sub formă de ploaie și se explică prin cauze extralingvistice (prin așezarea geografică, clima și relieful diferit pe care s-au stabilit vorbitorii limbilor respective), de soarta cuvintelor în limbile respective (extinderea sau îngustarea sensului, specializarea semantică sau generalizarea /ca termen generic) ca desemnator al fenomenului atmosferic dat.

Stabilirea corespondentului în limbile baltice ne-ar permite să considerăm semnificația „ploaie” a elementului omonim *smidă* din română drept una străveche,

o moștenire comună în arealul de răspândire a acestor limbi. Observăm că în cazul elementului omonimic examinat, cuvântul leton are, la fel ca cel din română, un *s-mobile*. Să fi fost o evoluție semantică comună pentru spațiul lingvistic traco-baltic (o inovație)?

Cât privește semnificațiile „piatră” (ca fenomen atmosferic) și „grindină” a cuvântului românesc *smidă*. În contextul sociocultural dat cuvântul „piatră” cere un tratament aparte. Cuvântul *grindină*, la rândul lui, este unul vechi, moștenit din latinescul *grando*, *grandinis* „ghrindină” (cf. arom. *grândină*, *grindine*, it. *grandine*), însă în română acesta nu a căpătat o răspândire generală, concurând în Moldova și Transilvania cu varietățile diatopice *smidă* și *piatră*; în Bucovina și Transilvania cu varietatea diatopică *gheață*). E de presupus că la momentul pătrunderii în limbă cuvântul latin a ocupat spațiul profan destinat realiei, însă odată cu pătrunderea creștinismului, treptat s-a produs procesul desacralizării realiilor urmând concurența lor în limbă și determinarea locului fiecăruia dintre ele în zonele de răspândire a limbii române.

Cercetarea noastră trebuie axată, așa cum am arătat și în articolul anterior, pe viziunea arhaică despre cosmos, elaborată de-a lungul veacurilor, încă înaintea erei noastre, care, după cum menționează R. Vulcănescu, „a lăsat urme sensibile în spiritualitatea românească atât prin implicațiile ei mitologice, cât și prin reverberațiile sentimentului apartenenței materiale și spirituale la cosmos, prin conștiința că românul este o făptură cosmică, ce împlinește un destin terestru în economia întregii lumi și vieți universale” [12, p. 247].

Explicația utilizării termenului *piatră* pentru *grindină* ține și ea de sfera atingătoare a sacrului, ca în cazul termenului *smidă*. Or, la antici, inclusiv la strămoșii noștri, piatra a făcut parte din clasa de obiecte sacre sau „învăluite în prestigiul sacralității”, deoarece ele nu sunt simple pietre, ci altceva decât condiția lor normală „de obiecte” – ele cad din sfera celestă, adică sacră. După cum notează M. Eliade, „Un obiect devine sacru în măsura în care încorporează (adică revelează) *altceva* decât pe sine” [14, p. 33]. La fel și ploaia purificatoare venită din cer (spațiu încărcat de sacralitate) fertilizează pământul, îl face să rodească. Ea însemna un dar al zeilor (cu sens material și spiritual), dar și o pedeapsă a zeilor, atunci când cădea cu piatră/*smidă* [13, p. 110].

Cât privește fulgerul. În multe religii ale lumii fulgerul este considerat hierofanie a divinității supreme sau a unei însemnate divinități celeste. În virtutea acestui fapt fulgerul continuă să fie sacru, iar locul sau obiectul lovit de fulger, devine și el unul sacru. Mai mult decât atât, la multe popoare Ființa supremă celestă se manifestă mai ales prin fulger. Faptul că doar din semnificația „fulger” a acestui element omonimic avem un derivat, anume verbul *a smidi* „a fulgera, a sclipi”, la fel poate fi legat de valențele sacre ale realiei respective în concepția mitologică: fulgerul ca armă a zeului suprem.

Prin urmare, în cazul realiilor noastre denumite prin termenul *smidă* (*grindină*, fulger, ploaie cu piatră, ploaie) acest *altceva* este dobândit prin inserțiunea lor în ceruri, o zonă sacră. Deci pot fi tratate ca accidente sacre, acestea manifestând o anumită modalitate a sacrului, fiind „fapte sacre”. Or, din cele mai vechi timpuri cerul i s-a înfățișat omului ca domeniu divin prin excelență [14, p. 74].

În concluzie, manifestarea sacrului în aceste fenomene ale naturii la strămoșii noștri era transparentă, datorită faptului că ele sunt parte cu acțiune concomitentă în cadrul intemperțiilor celeste. După cum afirmă Eliade, „...tot ce se petrece în spațiile siderale și în regiunile superioare ale atmosferei – alunecarea ritmică a stelelor, zborul norilor, furtunile, trăsnetul, meteoriții, curcubeul – sunt momente ale aceleiași hierofanii” [14, p. 60].

În final e de subliniat că în cazul elementului omonim *smidă* cu semnificațiile „grindină” și „fulger” a avut loc transferul termenului *smidă* asupra fenomenelor apropiate (de aceeași origine celestă): ploaie → piatră / grindină → fulger. Fenomenele atmosferice – grindina și fulgerul – au ajuns să fie denumite la fel prin termenul *smidă* nu doar datorită unor trăsături comune ale lor, ci datorită încărcăturii lor sacre și purificatoare.

În concluzie vom sublinia că sacralitatea celestă din care își trag originea realiile în discuție s-ar afla la baza motivației denumirii lor prin termenul *smidă*.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. *Philologia*, 2011, nr. 3-4. – Chișinău, 2011.
2. Трубачов О. Н., *О семантической теории в этимологическом словаре. Проблема омонимов подлинных и ложных и семантическая типология.* Труды по этимологии. Слово. История. Культура. Том I. – Москва, 2004.
3. Al. Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*. – București, 2002.
4. Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*. I 203/26, citat după DLR, vol. VIII, partea a 2-a, litera P (pe – pînar). – București 1974.
5. *Норовская псалтырь*. Среднеболгарская рукопись XIV века, часть II. – София 1989.
6. *Psaltire*, secolului al XVI-lea, I jumătate, fond 2119, inventar nr. 2, dosar nr. 7. – Chișinău, Arhiva Națională a RM.
7. *Psaltirea prorocului și împăratului David*. – București, 1829/ 1833.
8. Dosoftei, *Psaltirea pre versuri tocmită*. – Iași, 2002.
9. Teodor Corbea, *Psaltirea în versuri*. – București, 2010.
10. Dosoftei, *Viața și petriaceria sfinților*, octombrie 85^r/27, după DLR.
11. D. Cantemir, *Istoria Ieroglifică*, I, v.r., p.225, citat după DLR, p. 1114.
12. Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*. – București, 1984.
13. Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri*. – București, 2007.
14. Mircea Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*. – București, 2008.